

GIÁ TRỊ SỬ DỤNG CỦA CÁC LOÀI TRONG HỌ XOÀI (ANACARDIACEAE R. Br.) Ở VIỆT NAM

NGUYỄN XUÂN QUYỀN, NGUYỄN VĂN HÀ

Viện Khoa học Hình sự

TRẦN THỊ PHƯƠNG ANH

Bảo tàng Thiên nhiên Việt Nam,

Viện Hàn lâm Khoa học và Công nghệ Việt Nam

NGUYỄN THẾ CƯỜNG

Viện Sinh thái và Tài nguyên sinh vật

Viện Hàn lâm Khoa học và Công nghệ Việt Nam

Việt Nam là một nước nằm trong vùng nhiệt đới có hệ thực vật vô cùng phong phú. Do tác động của tự nhiên cũng như của con người, hệ thực vật luôn có sự biến đổi không ngừng. Nghiên cứu phân loại thực vật là một chuyên ngành quan trọng không thể thiếu trong việc nghiên cứu hệ thực vật, vì đó là cơ sở cho các lĩnh vực khoa học khác như sinh thái học, sinh lý thực vật, địa lý thực vật, công nghệ sinh học...

Trong hệ thực vật Việt Nam, Họ Xoài (Anacardiaceae) là một trong số ít họ đang được nghiên cứu và phân loại. Đây cũng là một họ có số chi và loài phong phú, đa dạng và phân bố rộng ở hầu hết các địa phương trên đất nước ta. Bên cạnh những lợi ích về mặt kinh tế của một số loài khá phổ biến và thông dụng như Đào lộn hột (*Anacardium occidentale*), Sấu (*Dracotomelum duperreanum*), các loài Xoài (*Mangifera* spp.)..., họ Xoài còn có nhiều cây làm thuốc và lấy gỗ.

Hiện nay, ở nước ta đã có một số công trình đề cập đến giá trị sử dụng của một số loài trong họ Xoài như: Đỗ Tất Lợi (1995), Võ Văn Chi (2003, 2012), Nguyễn Tiến Bản (2003),... Chưa có công trình nào đánh giá đầy đủ về giá trị của họ Xoài ở Việt Nam. Trong bài báo này, chúng tôi trình bày một cách khá đầy đủ về giá trị sử dụng của các loài trong họ Xoài ở Việt Nam.

1. PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

1. Đối tượng nghiên cứu

Đối tượng nghiên cứu của chúng tôi là các loài thuộc họ Xoài (Anacardiaceae) ở Việt Nam, thông qua các mẫu nghiên cứu được lưu giữ tại các phòng tiêu bản của các viện nghiên cứu và các trường đại học như: Phòng tiêu bản thuộc Bộ môn Thực vật, khoa Sinh học, Trường Đại học Khoa học tự nhiên (HNU); Phòng tiêu bản Trường Đại học Dược Hà Nội; Phòng tiêu bản Thực vật (HN), Viện Sinh thái và Tài nguyên sinh vật; Phòng tiêu bản Viện Dược liệu, Bộ Y tế (HNPM); Phòng Thực vật Viện Sinh học nhiệt đới Thành phố Hồ Chí Minh (VNM)... và các mẫu nghiên cứu được thu trực tiếp trong các đợt điều tra thu mẫu tại thực địa.

2. Phương pháp nghiên cứu

Phương pháp kế thừa: kế thừa các kết quả nghiên cứu về họ Xoài (Anacardiaceae) trên thế giới và ở Việt Nam, tập trung nhiều vào các nghiên cứu về giá trị tài nguyên của họ Xoài thông qua các nguồn tài liệu.

Phương pháp điều tra, phỏng vấn có sự tham gia của người dân được sử dụng để tìm hiểu về giá trị các loài trong họ Xoài tại thực địa.

Thu thập mẫu tiêu bản, xử lý mẫu và phân loại mẫu theo phương pháp so sánh hình thái dựa vào một số sách tham khảo như: Cây cỏ Việt Nam (Phạm Hoàng Hộ, 1999)[7], Danh lục các loài thực vật Việt Nam của Nguyễn Tiến Bân (Chủ biên) (2003)[1]; tra cứu giá trị sử dụng của các loài trong họ theo tài liệu “ Những cây thuốc và vị thuốc Việt Nam” (Đỗ Tất Lợi, 1995)[6], Từ điển cây thuốc Việt Nam (Võ Văn Chi, 2012) [2,3,4], và Nguyễn Tiến Bân (Chủ biên) 2003[1].

Phân chia các nhóm tài nguyên theo Tài nguyên thực vật Đông Nam Á (PROSEA).

II. KẾT QUẢ NGHIÊN CỨU

1. Giá trị sử dụng các loài trong họ Xoài ở Việt Nam

Chúng tôi đã thống kê được có 63 loài trên tổng số khoảng 66 loài và thứ có ở Việt Nam [1] có các giá trị sử dụng khác nhau (bảng 1).

Bảng 1

Thống kê các giá trị sử dụng của các loài trong họ Xoài ở Việt Nam

TT	Tên khoa học	Tên tiếng việt	A	T _h	G	C	H	Đ	TD	N	R	K
1	<i>Allospodias lakonensis</i> (Pierre) Stapf	Giầu da xoan	x		x				x			
2	<i>Anacardium occidentale</i> L.	Đào lộn hột	x	x	x		x		x			
3	<i>Bouea oppositifolia</i> (Roxb.) Meisn	Thanh trà	x	x	x							
4	<i>Bouea poilanei</i> Evrard	Xoài mù			x							
5	<i>Buchanania arborescens</i> (Bl.) Bl.	Chây lớn			x							
6	<i>Buchanania glabra</i> Wall.	Chây láng			x							
7	<i>Buchanania latifolia</i> Roxb.	Chây lá rộng	x	x	x				x		x	
8	<i>Buchanania lucida</i> Bl.	Chây sáng			x							
9	<i>Buchanania reticulata</i> Hance	Mô ca	x	x			x		x			
10	<i>Buchanania siamensis</i> Miq.	Chây xiêm		x	x						x	
11	<i>Choerospondias axillaris</i> (Roxb.) Burtt & Hill.	Xoan nhừ			x	x						x
12	<i>Dracontomelon dao</i> (Blanco) Merr. & Rolfe	Long cóc xoài		x	x	x						
13	<i>Dracontomelon duperreanum</i> Pierre	Sầu	x	x	x							
14	<i>Dracontomelon petelotii</i> Tard.	Cóc rừng petelot			x	x						
15	<i>Dracontomelon schmidii</i> Tard.	Sầu rừng	x		x							
16	<i>Drimycarpus racemosus</i> (Roxb.) Hook.	Sơn xa			x							
17	<i>Gluta megalocarpa</i> (Evr.) Tard.	Trâm mộc quả to			x			x				
18	<i>Gluta tavoyana</i> Wall. ex Hook.f.	Trâm mộc tavoy						x				
19	<i>Gluta velutina</i> Bl.	Trâm mộc lông						x		x		
20	<i>Gluta wrayi</i> King.	Trâm mộc wrayi						x				
21	<i>Holigarna kurzii</i> King.	Sơn đen						x				
22	<i>Lanea coromandelica</i> (Hout.) Merr.	Cóc chuột	x	x	x					x		
23	<i>Mangifera camptosperma</i> Pierre	Xoài bụi	x	x	x							
24	<i>Mangifera caesia</i> Jack	Xoài	x		x							
25	<i>Mangifera cochinchinensis</i> Engl.	Xoài nạt	x		x							
26	<i>Mangifera dongnaiensis</i> Pierre	Xoài đồng nai	x		x							
27	<i>Mangifera duperreana</i> Pierre	Xoài lửa	x		x							

28	Mangifera flava Evr.	Xoài vàng	x	x						
29	Mangifera foetida Lour.	Xoài hôi	x	x	x					
30	Mangifera indica L.	Xoài	x	x	x					
31	Mangifera longipes Griff.	Xoài cọng dài	x	x	x					
32	Mangifera minitifolia Evr.	Xoài lá nhỏ	x		x					
33	Mangifera odorata Griff.	Xoài thơm	x		x					
34	Mangifera reba Pierre	Quéo	x		x					
35	Melanorrhoea laccifera Pierre	Sơn tiên			x		x		x	
36	Melanorrhoea usitata Wall.	Sơn đào			x				x	
37	Pegia sarmentosa (Lecomte) Hand.-Mazz.	Muồng leo	x	x		x				
38	Pentaspadon annamense (Evr. & Tard) Phamh.	Ngũ liệt trung bộ			x					
39	Pentaspadon poilanei (Evr. & Tard.) Phamh	Ngũ liệt poilane			x					
40	Pistacia weimannnifolia Poiss. ex Franch	Mạy ba vi		x			x		x	
41	Pleiogynium timoriense (A. DC.) Leenh.	Đa thụ	x		x					
42	Rhus chinensis Muell.	Muối	x	x						
43	Schinus terebinthifolius Raddi	Tiều giả		x			x	x	x	
44	Semecarpus annamensis Tard.	Sung trung bộ					x			
45	Semecarpus anacardiopsis Evr. & Tard.	Sung đào					x			
46	Semecarpus caudata Pierre.	Sung có đuôi					x		x	
47	Semecarpus cochinchinensis Eng.	Sung nam bộ					x			
48	Semecarpus graciliflora Evr. & Tard.	Sung hoa mảnh					x			
49	Semecarpus humilis Evr. & Tard.	Sung nhỏ					x			
50	Semecarpus myriocarpa Evr. & Tard.	Sung nhiều trái					x			
51	Semecarpus pernicioso Evr. & Tard.	Sung vôi					x			
52	Semecarpus reticulata Lecomte	Sung mạng		x			x			x
53	Semecarpus tonkinensis Lecomte	Sung bắc bộ					x			
54	Semecarpus velutina King.	Sung trại					x			
55	Spondias mombin L.	Cóc	x	x	x	x				
56	Spondias pinnata (L. f.) Kurz	Cóc rừng	x	x	x	x				x
57	Swintonia floribunda Griff.	Xuân thôn nhiều hoa			x					
58	Swintonia griffithii Kurz	Xuân thôn griffith			x					
59	Swintonia minuta Ervard	Còng chang			x					
60	Swintonia pierreii Hance	Xuân thôn pierre			x					
61	Swintonia schwenckei Teijsm. & Binn.	Xuân thôn schwenke			x					
62	Toxicodendron rhotoides (Craib) Tard.	Sơn thối					x		x	
63	Toxicodendron succedana (L.) Mold.	Sơn phủ thọ		x			x		x	x

Ghi chú: A : Quả ăn được; Th: Làm thuốc; G : Lấy gỗ; C: làm cảnh; H: Hạt ăn được hay làm gia vị; Đ: Độc; D: Dầu béo; TD: Tinh dầu; N: Lấy nhựa/son; R : Lá ăn được như rau ; K: Công dụng khác như dùng để nhuộm, cho tanin, làm men rượu hay thuốc da.

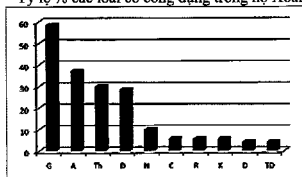
Về công dụng số loài cho gỗ chiếm số lượng nhiều nhất với 41 loài, tiếp theo là ăn quả 26 loài, làm thuốc 21 loài, cây độc 20 loài, lấy nhựa 7 loài và ít hơn là các loài làm cảnh, lá ăn được như rau, lấy hạt, cho dầu béo, tinh dầu và các công dụng khác (bảng 2).

Bảng 2

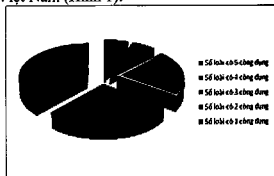
Bảng các công dụng của các loài trong họ Xoài ở Việt Nam

TT	Công dụng	Số loài	Tỷ lệ % so với tổng số loài trong họ
1	Lấy gỗ (G)	41	62,1
2	Ăn quả (A)	26	39,4
3	Làm thuốc (Th)	21	31,8
4	Độc (Đ)	20	30,3
5	Lấy nhựa (N)	7	10,6
6	Làm cảnh (C)	4	6,1
7	Công dụng khác (K)	4	6,1
8	Lá ăn được như rau (R)	4	6,1
9	Lấy hạt (H)	4	6,1
10	Cho dầu béo (D)	3	4,5
11	Cho tinh dầu (TD)	3	4,5

Tỷ lệ % các loài có công dụng trong họ Xoài ở Việt Nam (Hình 1):

Hình 1: Biểu đồ tỷ lệ % các loài có công dụng trong họ Xoài ở Việt Nam

Hình 2: Tỷ lệ % các loài có nhiều giá trị sử dụng khác nhau

Trong số 63 loài có 4 loài có 5 công dụng khác nhau, 4 loài có 4 công dụng khác nhau, 14 loài có 3 công dụng khác nhau, 17 loài có công 2 dụng khác nhau và 24 loài chỉ có 1 công dụng (Hình 2).

III. KẾT LUẬN

Đã thống kê được có 63 loài của họ Xoài trên tổng số khoảng 66 loài và thứ có ở Việt Nam có các giá trị sử dụng khác nhau.

Số loài cho gỗ chiếm số lượng nhiều nhất với 41 loài, tiếp theo là ăn quả có 26 loài, làm thuốc có 21 loài, cây độc có 20 loài, lấy nhựa có 7 loài, làm cảnh có 4 loài, lá ăn được như rau có 4 loài, lấy hạt có 4 loài, cho dầu béo có 3 loài, cho tinh dầu có 3 loài và các cây có công dụng khác có 4 loài.

Trong số 64 loài có 4 loài có 5 công dụng khác nhau, 4 loài có 4 công dụng khác nhau, 14 loài có 3 công dụng khác nhau, 17 loài có công 2 dụng khác nhau và 24 loài chỉ có 1 công dụng.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. **Nguyễn Tiến Bản**, 2003. Danh lục các loài thực vật Việt Nam, Nxb. Nông nghiệp, Hà Nội 2: 941-953.
2. **Đỗ Huy Bích và cs.**, 2004. Cây thuốc và động vật làm thuốc ở Việt Nam, Nxb. KH&KT, Hà Nội, Tập I.
3. **Võ Văn Chi**, 2003. Từ điển thực vật thông dụng, Nxb. KH&KT, Hà Nội.
4. **Võ Văn Chi**, 2012. Từ điển cây thuốc Việt Nam, Nxb. Y học, Hà Nội, Tập I & II.
5. **Lê Trần Đức**, 1997. Cây thuốc Việt Nam (trồng hái, chế biến trị bệnh ban đầu), 690-926, Nxb. Nông nghiệp Hà Nội.
6. **Đỗ Tất Lợi**, 1995. Những cây thuốc và vị thuốc Việt Nam, Nxb. KH&KT, Hà Nội.
7. **Phạm Hoàng Hộ**, 2003. Cây cỏ Việt Nam (An Illustrated Flora of Vietnam), Nxb. Trẻ, Tp. Hồ Chí Minh, 2: 363-381.
8. **Lecomte, M. H.**, 1908. In: M. H. Lecomte (ed.), Flore générale de l' Indo-Chine, Paris, 2: 6-41,
9. **Ding Hou**, 1979. Flora Maleisiana, Sijthoff & Noordhoff International Publishers Alphen Aan Den Rijn, The Netherlands, ser. I, 8(3): 395-548.
10. **Ming Tien Lu, Anders Basfor**, 1999. Flora of China, 11: 335-357, Science Press, Beijing/Missouri Botanical Garden Press. St. Louis.
11. **Tardieu-Blot**, 1962. Flore du Cambodge, du Laos et du Vietnam, 2: 65-194. Museum Natural D'Histoire Naturelle, Paris.

USEFUL ANACARDIACEAE PLANTS IN VIETNAM

NGUYEN XUAN QUYEN, NGUYEN VAN HA
TRAN THI PHUONG ANH, NGUYEN THE CUONG

SUMMARY

Present paper documents 66 taxa belonging to the family Anacardiaceae in Vietnam.

During the present study, 41 timber yielding species, 36 species with edible fruit, 21 medicinal species, 20 poisonous species, 7 latex yielding species, 04 ornamental species, 04 vegetable species, 03 oil yielding species, 3 species with useful seeds and 4 species having other uses were found.